

УДК 330.342

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-6-9>**Колбушкін Ю.П.**доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу
Національного авіаційного університету**Kolbushkin Yurii**

National Aviation University

Клімова О.І.кандидат економічних наук, докторант кафедри маркетингу
Національного авіаційного університету**Klimova Olena**

National Aviation University

Петрик А.М.

студентка Національного авіаційного університету

Petryk Alina

National Aviation University

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ

ANALYSIS OF THE MAIN APPROACHES TO FORMATION OF SOCIALLY ORIENTED ECONOMY

У статті досліджено генезис і принципи формування соціально орієнтованої ринкової економіки. Визначено основні цілі соціально орієнтованої економіки, реалізація яких дає змогу поліпшити якість життя населення, забезпечити стабільне економічне зростання. Встановлено характерні ознаки соціально орієнтованої економіки. Досліджено поняття соціальної держави. Розглянуто та узагальнено позитивний досвід формування й розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки провідних європейських країн. Виділено основні принципи включення соціальних чинників в економічні реформи держави. Зроблено висновок, що формування соціально орієнтованої економіки не може здійснюватися без розвитку конкуренції та конкурентоспроможності національної економіки, які виступають головними рушійними силами розвитку суб'єктів, об'єктів управління та суспільства у цілому.

Ключові слова: соціально орієнтована економіка, ринкова економіка, суспільство, соціальна держава, підходи, формування.

В статье исследованы генезис и принципы формирования социально ориентированной рыночной экономики. Определены основные цели социально ориентированной экономики, реализация которых позволяет улучшить качество жизни населения, обеспечить стабильный экономический рост. Установлены характерные признаки социально ориентированной экономики. Исследовано понятие социального государства. Рассмотрен и обобщен положительный опыт формирования и развития социально ориентированной рыночной экономики ведущих европейских стран. Выделены основные принципы включения социальных факторов в экономические реформы государства. Сделан вывод, что формирование социально ориентированной экономики не может осуществляться без развития конкуренции и конкурентоспособности национальной экономики, которые выступают главными движущими силами развития субъектов, объектов управления и общества в целом.

Ключевые слова: социально ориентированная экономика, рыночная экономика, общество, социальное государство, подходы, формирование.

The paper studies genesis and principles of the socially oriented market economy formation. The main objectives of the socially oriented economy defined: the highest standard of living of the population; the creation of an economically efficient and socially fair monetary system that ensures price stability; social security and social progress; environmental safety. Stated the characteristic features of the socially oriented economy, such as the use of market methods of economic activity, state reg-

ulation and forecasting of the economy, an open model of the economy, the existence of the modern market and social infrastructure, social protection of the population etc. The concept of the social state investigated. Considered and generalized the positive experience of formation and development of the socially oriented market economies of the leading European countries. Emphasized the basic principles of social factors inclusion in the economic reforms of the state: ensuring the participation of the population and its understanding of the connection of transformational reforms in the economy with the improvement of welfare, improving the level and quality of life; improving the standard of living of the vast majority of the population as a result of reforms, reducing income differentiation between the rich and poor in the process of transformation; matching goals of the reforms with the motivation of the majority of the active population; providing conditions for the maximum realization of creative opportunities of the population, increasing the scientific, educational and cultural potential of society. Formation of the socially oriented economy cannot be carried out without developing competition and competitiveness of the national economy, which are the main driving forces of the development of subjects, objects of management and society as a whole.

Keywords: socially oriented economy, market economy, society, social state, approaches, formation.

Постановка проблеми. Сучасна держава формує свою економічну систему як сукупність усіх видів економічної діяльності та процесів їх взаємодії, які спрямовані на виробництво, розподіл, обмін і споживання товарів та послуг, а також регулює цю діяльність з урахуванням цілей та завдань держави. Традиційно основними елементами економічної системи є засоби виробництва, соціально-економічні відносини, господарський механізм і відносини власності. З другої половини ХХ ст. у розвинених країнах значно активізувалися пошуки такої моделі економічного розвитку, яка поєднувала б у собі як елементи ринкового господарювання, так і соціального розвитку. Найважливішим показником соціального розвитку держав стали вважати рівень життя населення, який визначається соціально-економічними умовами та можливостями, які формуються у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з проблемами функціонування соціальної держави на основі справедливих взаємовідносин із суспільством, завжди були у центрі уваги філософів, соціологів, економістів, юристів, політологів, істориків, політиків, що пояснюється пріоритетністю даного феномена. Фундаментальні основи аналізу соціальної ринкової економіки представлено у працях зарубіжних учених Ч. Дербера, К.М. Ферроджаро, Ж.А. Ортіза, К. Швемер, Дж.А. Вела-МакКоннелла [2], Г. Форгеца Даванзаті [5], В. Ойкена [7] та ін. Серед вітчизняних науковців дослідженням питання розвитку соціально орієнтованої економіки займалися В.П. Лещук, А.Ю. Павлів [1], О.М. Петроє [3], О.О. Беляєв, Є.Б. Ніколаєв, А.В. Келічавий [4], Г.А. Чередниченко [6], В.С. Морозов [10] та ін.

Однак, незважаючи на численні дослідження даної проблематики, у вітчизняній економічній літературі недостатньо висвітлені методологічні розробки щодо узагальнення основних підходів до формування соціально орієнтованої економіки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження та узагальнення основних підходів до формування соціально орієнтованої економіки на прикладі економічно розвинених країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея соціально-ринкової економіки була висунута виходячи з гуманістичних і християнсько-соціальних принципів як вільна і гуманна альтернатива централізованій командно-адміністративній державній економіці та «чистому» капіталізму.

Вперше поняття соціально-ринкової економіки обґрунтував видатний німецький економіст і політичний діяч А. Мюллер-Армак. Він зазначав, що наявні економічні системи з елементами державного регулювання неминуче призводять до скорочення економічної свободи окремо взятої людини і порушують ринковий механізм формування цін [1]. Лише у соціально-ринковій економіці він убачав забезпеченість економічної свободи по відношенню до держави, підприємців і працівників найманої праці. Тільки соціально-ринкова економіка, в основі якої лежить принцип соціальної справедливості, може гарантувати забезпечення найкращих можливостей для всебічного економічного зростання.

А. Мюллер-Армак розглядав соціально-ринкову економіку як визначальну основу економічної та соціальної політики держави. Він характеризував досліджувану категорію як порядок, який вбирає цінності, але не встановлює їх сам, називаючи це прагненням до певного способу вирішення соціальних проблем. Сутність соціально-ринкової економіки, на його думку, полягає у тому, щоб замість проведення політики, яка зберігає минуле, або економічного контролю, що гальмує вільну ініціативу в суспільстві, або неконтрольованого ринкового механізму, дати соціальне рішення, що поєднує всі цілі у працюючій, реалістичній гармонії. При цьому цінність даного формулювання він пояс-

нював принциповою можливістю практичної реалізації зазначеного курсу [2, с. 174].

Другий канцлер ФРН Л. Ерхард у 1950–1960-х роках провів у Західній Німеччині широкомасштабну економічну реформу, яка докорінно трансформувала соціально-економічне життя країни. Теоретичні погляди Л. Ерхарда були засновані на теорії соціально-ринкової економіки, яка стала офіційною державною доктриною та основою економічної програми. Він провів повноцінну економічну реформу, засновану на принципі соціальної орієнтації ринку, яка передбачала, перш за все, вибір суспільних пріоритетів, цілеспрямоване стимулювання певних сфер і напрямів діяльності. Він справедливо вважав, що не може бути ніякого соціального розвитку без економічного прогресу. Ставка була зроблена на розвиток виробництва (експансія господарства), а не на перерозподіл продукції, на забезпечення всім працюючим постійного підвищення заробітної плати відповідно до зростання продуктивності праці [3].

Соціально-ринкова економіка орієнтована на досягнення низки цілей, реалізація яких дає змогу поліпшити якість життя населення, забезпечити стабільне економічне зростання (рис. 1).

На думку Л. Ерхарда, соціально-ринкова економіка не може існувати без упорядкування державного бюджету шляхом систематичного скорочення видатків, пом'якшення податкового тягаря, заборони набору нових службовців, зведення до мінімуму службових відряджень. Вона передбачала збільшення номінальних доходів, головним чином, шляхом постійного підвищення якості пропонованих товарів. Низькі податки, антитрестовські та антикаральні закони, пільги для вільного приватного інвестування, захист внутрішнього ринку від зовнішніх конкурентів – усе це і багато іншого створювало «економічне диво», забезпечуючи захищеність та свободу громадян [3].

Відносно самостійним елементом соціально орієнтованого ринку було створення системи ефективної зайнятості, яка включає перепідготовку кадрів, регулювання робочих місць, розвиток громадських робіт та інші ланки цієї системи. Були вжиті дієві заходи щодо збільшення

кількості робочих місць і скорочення безробіття. Соціальна орієнтація ринку передбачала включення в його механізм спеціальної системи соціального захисту населення. На думку Л. Ерхарда, соціальна політика – це політика не на догоду мільйонерам, а політика для мільйонів. Важливим її аспектом була податкова політика: звільнення від оподаткування всіх малозабезпечених верств суспільства, відмова від підвищення непрямих податків, здійснення фінансування соціальних програм за рахунок високого рівня оподаткування й позбавлення деяких субсидій найбільш багатих громадян [3]. Водночас для поліпшення умов життя незможних обговорювалися законопроекти про допомогу для квартиронаймачів, соціальної допомоги літнім людям і т. д.

Соціальна орієнтація ринку передбачала посилення державного регулювання всіх сфер суспільства [3], передусім його економічної основи. Л. Ерхард виходив з ідеї сильної держави як конституюючої, керуючої та регулюючої сили, здатної формувати суспільство [3]. Саме при Ерхарді на противагу державі монетаристського типу в широкий науковий ужиток увійшов термін «соціальна держава». Для соціально орієнтованої економіки характерні використання ринкових методів господарювання, державного регулювання та прогнозування економіки, відкрита модель економіки, наявність сучасної ринкової та соціальної інфраструктури, системи соціального захисту населення та ін. Взаємозв'язок між складниками соціально-ринкової економіки відображений на рис. 2.

Соціальна держава регулює суспільні процеси, зокрема й ринок, здійснює соціальну політику в інтересах більшої частини суспільства. Соціальна держава виходить із визнання за всіма працівниками права домагатися кращого життя, поліпшення умов праці та добробуту шляхом колективних дій. Це є чинником загального підвищення добробуту громадян.

Отже, соціальна держава – це тип держави, в якій проводиться сильна соціальна політика в інтересах більшості населення.

Концепція Л. Ерхарда має багато спільного з поглядами іншого соціал-демократичного

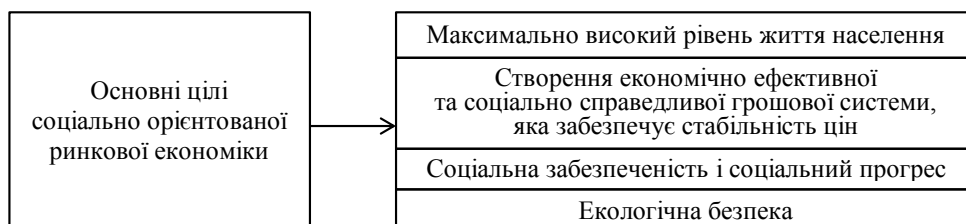

Рис. 1. Основні цілі соціально орієнтованої економіки [4]

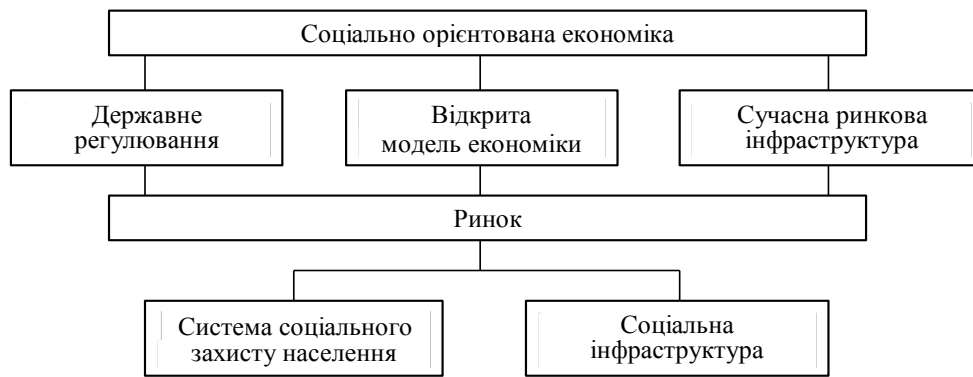

Рис. 2. Характерні ознаки соціально орієнтованої економіки

теоретика К.Г. Мюрдаля, автора так званої шведської моделі соціалізму. Він був прихильником соціальної орієнтації ринку, соціально регульованої економіки, теорії соціальної держави та соціального партнерства. На думку К.Г. Мюрдаля, головне в «державі добробуту» – це соціальний захист населення, під яким він розумів систему законодавчих, економічних, соціальних і соціально-психологічних гарантій, рівні умови для підвищення свого добробуту за рахунок особистого трудового внеску, економічної самостійності та підприємництва для працездатного населення, а також створення певного рівня життєзабезпечення для непрацездатних громадян [5]. Створення соціального захисту, на думку К.Г. Мюрдаля, передбачало такі напрями діяльності держави:

- забезпечення високого прожиткового мінімуму членам суспільства та надання матеріальної допомоги тим, кому в силу об'єктивних причин вона необхідна; встановлення привілеїв малозабезпеченим і вилучення привілеїв у тих, хто їх не потребує;
- створення умов, що дають змогу громадянам заробляти кошти для життя будь-якими способами, які не суперечать закону;
- створення умов, які забезпечують задоволення високого рівня потреб громадян в освіті, медичній допомозі і т. д.;
- забезпечення сприятливих умов праці для найманих працівників, їх захист від негативних впливів ринкової економіки;
- забезпечення екологічної безпеки членів суспільства;
- захист громадян від злочинних посягань;
- створення сприятливого соціально-психологічного клімату як у суспільстві у цілому, так і в окремих структурних утвореннях, захист від психологічного пресингу;
- забезпечення максимальної стабільності суспільного життя.

Основним елементом шведської соціальної політики виступає соціальне страхування. Його

головна мета полягає у забезпеченні громадян коштами у разі безробіття, хвороби, необхідності отримання медичної допомоги, народження дитини, непрацездатності, у зв'язку з нещасними випадками і травмами на виробництві тощо. Система страхування здоров'я є засобом створення умов для соціально-економічної рівності. Вона робить можливим отримання медичних послуг у разі необхідної невідкладної медичної допомоги нарівні з іншими. Система соціального страхування фінансується за рахунок податків, внесків підприємців, працюючих і непрацюючих за наймом, доходів за відсотками і вирахувань із капіталу, особових фондів.

У період розквіту шведська модель характеризувалася розгалуженою та комплексною системою соціального захисту населення. Більше 50% ВВП проходило через розподільчі канали, гарантувалися безкоштовна освіта, отримання безкоштовних медичних послуг, допомоги по хворобі або по догляду за дитиною становили 90% заробітку. Надмірні соціальні виплати важким тягарем лягли на плечі підприємців і приватного сектору економіки. Високі ставки податків припинили стимулювати інвестиційну активність, економічна модель стала давати збої [6].

Криза політичної, економічної та соціальної дійсності почала проявлятися у зниженні або навіть відсутності темпів економічного зростання, розгортанні інфляційних процесів, зростанні безробіття. Шведська економіка, яка функціонувала в умовах повної зайнятості, зіткнулася з небаченим раніше рівнем безробіття. Вихід був знайдений за рахунок скорочення державного сектору в економіці, проведення консервативних перетворень. Це відбувалося напередодні приєднання до ЄС. Шведське законодавство було приведено у відповідність із принципами Євросоюзу. Реально це виразилося в істотному зниженні ставок оподаткування, що негайно

позитивно позначилося на економіці: скоротилися масштаби та розміри соціальних виплат, результатом чого стало поглиблення диференціації у суспільстві. Дерегулювання економіки дало змогу підвищити конкурентоспроможність шведських товарів на світовому ринку, зменшити частку традиційних і підвищити частку наукомістких виробництв; зросла ступінь концентрації капіталу. Економічна система стала поступово переходити до фази пожвавлення ділової активності, внаслідок чого почав знижуватися рівень безробіття. На сучасному етапі він стабілізувався у межах повної зайнятості.

Праці В. Ойкена також багато в чому сприяли формуванню теорії соціально-ринкової економіки як самостійного наукового напрямку [2, с. 177]. Кращим способом вирішення соціального питання В. Ойкен уважав створення сприятливих умов для ефективного господарювання та свободи господарських рішень у процесі досягнення максимальної конкурентоспроможності та ефективності економічної системи [7].

Світовий досвід показав, що ефективність соціальної політики держави не визначається її масштабами. Правильна соціальна політика повинна орієнтуватися на підтримку позицій кожної окремо взятої людини: набуваючи самостійність і незалежність від опіки держави, громадянин перетворюється на вільну людину. В умовах зростання добробуту виправданим із соціального погляду є покладання на кожну окрему людину відповідальності за себе, за свою родину. Нарешті, чим багатше суспільство, тим менше людей потребує соціальних благ, що надаються державою [8].

У ст. 3 Договору про Європейський Союз серед цілей ЄС зазначено: «...забезпечити сталий розвиток Європи на основі збалансованого економічного зростання та стабільності цін, високий ступень конкурентоспроможної соціальної ринкової економіки, повну зайнятість і соціальний прогрес, а також високий рівень охорони та поліпшення якості навколишнього середовища» [9]. У Конституції ЄС (ст. 3.3) присутні аналогічні терміни: «Євросоюз прагне до сталого розвитку Європи на засадах зваженого економічного зростання, до вельми конкурентоспроможної соціальної ринкової економіки, спрямованої на повну зайнятість і соціальний прогрес» [10].

Нині в більшості розвинених країн існує соціально-ринкова економіка, або соціально орієнтована ринкова економіка. Така трансформація ринкової економіки відбулася під впливом мінливих внутрішніх і зовнішніх умов економічного розвитку. Соціально-ринкова

економіка – це форма організації економіки, яка забезпечує взаємодію між виробництвом і споживанням за допомогою ринку, державного регулювання економіки, а також суспільних інститутів і гарантує соціально-економічну стабільність у суспільстві.

Якщо порівнювати шведську економіку з німецькою, то можна відзначити певну схожість і відсутність елементів особливої оригінальності. Безсумнівно, у початковий момент розвитку шведської моделі певні її риси були новими та неповторними, але потім інші держави стали повторювати деякі з них. Сьогодні можна констатувати, що процеси розвитку соціальної орієнтації країн континентальної Європи та Скандинавського півострова йдуть назустріч один одному. Перші йдуть шляхом формування справедливого, високорозвинутого соціально орієнтованого суспільства на наднаціональному рівні, а скандинавським державам довелося дещо лібералізувати свої економіки для надання їм відносної гнучкості, здатності приймати та швидко адаптуватися до змін, зменшення перевантаженості державного бюджету соціальними видатками, однак при цьому збереження високого рівня соціальних гарантій у суспільстві.

Німеччина сьогодні є найбільш економічно розвинутою країною Європейського континенту. За обсягом ВВП вона поступається лише США та Японії. Обсяг ВВП на душу населення становить у країні 23 836 дол. США на рік. Економічна система сучасної Німеччини має назву «соціальна ринкова економіка». Вона характеризується досить істотною роллю держави в економіці, особливо порівняно зі США або Великобританією. Основу системи становить діяльність держави, яка намагається здійснити перерозподіл соціальних благ між усіма членами суспільства; під час виконання своїх функцій вона спирається на великі банки. Позиції даних фінансових інститутів в економіці Німеччини з урахуванням фактичного впливу на державу та бізнес є значно сильнішими, ніж в інших країнах [11].

Соціальне управління має відповідати формам соціально орієнтованої ринкової економіки, за який розвиток і поглиблення реформ сьогодні виступають представники багатьох політичних рухів, ділових кіл та населення. Такий напрям характерний переважно для європейських, особливо для скандинавських, країн, Ізраїлю, Канади. Цей же шлях розвитку вибирають Китай, Південна Корея, країни Латинської Америки та Арабського Сходу, що швидко розвиваються.

Слід особливо підкреслити, що світовий досвід здійснення економічних реформ під-

тверджує одне: їх успіх зумовлювався ретельною підготовкою населення, його соціальною адаптацією до змісту реформ на всіх етапах їх розроблення та реалізації. Узагальнюючи позитивний досвід зарубіжних країн щодо формування й розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки, можна виділити низку основних принципів включення соціальних чинників в економічні реформи:

- забезпечення участі населення та його розуміння зв'язку проведених трансформаційних реформ в економіці з поліпшенням добробуту, зростанням рівня та якості життя;
- підвищення рівня життя переважної більшості населення у результаті реформ, скорочення диференціації доходів між багатими та бідними у процесі перетворень;
- відповідність цілей реформ трудовій мотивації більшості активної частини населення;
- забезпечення умов максимальної реалізації творчих можливостей населення, підвищення наукового, освітнього та культурного потенціалу суспільства.

Нині одним із найбільш складних питань є поєднання ринку та соціальної справедливості. Принцип соціальної справедливості вимагає, щоб усі члени суспільства мали необхідні умови для життєдіяльності, реальний доступ до культури та освіти, захищеність у старості та у разі втрати працездатності. Інакше кажучи, ринкова економіка повинна мати соціальну спрямованість. Це передбачає теорія та практика соціально ринкової економіки та індикативного планування.

Серед вітчизняних учених сьогодні ведеться жвава дискусія щодо шляхів трансформації економіки, можливості формування соціально ринкової економіки в Україні. Відмінною особливістю цих досліджень є аналіз проблем соціальної орієнтації економіки на державному рівні, переважно у податковій та бюджетно-фінансовій сферах. Разом із тим аналіз проведених досліджень показує, що в економічній науці ще недостатньо уваги приділяється вивченню теоретичних і методологічних аспектів управління процесом розвитку соціально

орієнтованої ринкової економіки на рівні регіону та підприємства.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, аналіз світових тенденцій підтверджує, що країни із соціально орієнтованою ринковою економікою прийшли до цієї системи переважно еволюційним шляхом. Створювалися економічні передумови злиття, конвергенції, об'єднання, поглинання. Проте всі процеси були об'єктивно зумовлені, мали необхідну законодавчу базу, відповідали соціально-економічним умовам і були спрямовані на більш ефективне вирішення завдань, які стоять перед державою та суспільством. Так, освоєння космосу та реформа освіти здійснювалися за провідної ролі держави у США, підвищення ефективності вугільної промисловості у Великобританії здійснювалося шляхом націоналізації, а потім приватизації і т. д.

Дана практика підтверджує висновки про те, що формування соціально-економічних відносин здійснюється на конкретних соціальних, політичних та економічних передумовах і підтримується більшою частиною населення регіону або держави.

Формування соціально орієнтованої економіки не може здійснюватися без розвитку конкуренції та конкурентоспроможності національної економіки, які виступають головними рушійними силами розвитку суб'єктів, об'єктів управління та суспільства у цілому.

На нашу думку, не менш важливою метою на нинішньому етапі є також ліквідація злиднів і бідності в країні, тобто підвищення якості життя громадян країни. Якість життя при цьому розуміється як ступінь задоволення матеріальних, соціально-культурних і духовних потреб людини. Висока якість життя як соціальний результат забезпечується не лише за рахунок перерозподілу виробничих благ, а й за рахунок соціально орієнтованої діяльності всіх ланок і суб'єктів ринкової економіки.

З урахуванням наявних тенденцій у сфері задоволення соціальних потреб суспільства формування соціально орієнтованої ринкової економіки представляється завданням державної важливості.

Список використаних джерел:

1. Лещук В.П., Павлів А.Ю. Еволюція теорії соціального ринкового господарства. Збірник наукових праць Луцького НТУ. Серія «Економічна теорія та економічна історія». 2014. Вип. 11(44). С. 89–101.
2. What's Left?: Radical Politics in the Postcommunist Era / С. Derber, К.М. Ferroggiaro, J.А. Ortiz, С. Schwemer, J.А. Vela-McConnell. Amherst: University of Massachusetts Press, 1995. 225 p.
3. Петрое О.М. Концептуалізація ідей соціального діалогу в зарубіжній суспільній думці. Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. 2012. Вип. 1. С. 265–273.
4. Соціальна економіка: навч. посіб. / О.О. Беляєв, Є.Б. Ніколаєв, А.В. Келічавий та ін. К.: КНЕУ, 2014. 481 с.
5. Forges Davanzati G. Gunnar Myrdal on Labour Market Regulation and Economic Development. Economic Imperialism. 2013. Vol. 3–1. P. 3–21.

6. Чередниченко Г.А. Шведська модель соціального захисту населення: теорія, практика і висновки для України. Український науково-інтелектуальний простір: реалії та перспективи розвитку: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (Переяслав-Хмельницький, 28–30 квітня 2011 р.). Переяслав-Хмельницький, 2011. С. 77–81.
7. Eucken W. *The Foundations of Economics: History and Theory in the Analysis of Economic Reality*. Springer Science & Business Media, 2012. 358 p.
8. Економічні теорії суспільного добробуту й соціально-ринкової економіки. URL: https://studopedia.com.ua/1_130886_ekonomichni-teoriji-susplnogo-dobrobutu-y-sotsialno-rinkovoyi-ekonomiki.html.
9. Договір про Європейський Союз від 7 лютого 1992 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029.
10. The Constitution of the European Union. URL: <https://europeanconstitution.eu/>.
11. Морозов В.С. Теоретичні засади державного регулювання в контексті сучасної моделі соціально-ринкової економіки ФРН. Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». 2015. № 5. С. 1–23.